

RAGANINĖS – NAUJA LIETUVOS ŠVENTVIEČIŲ GRUPĖ

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

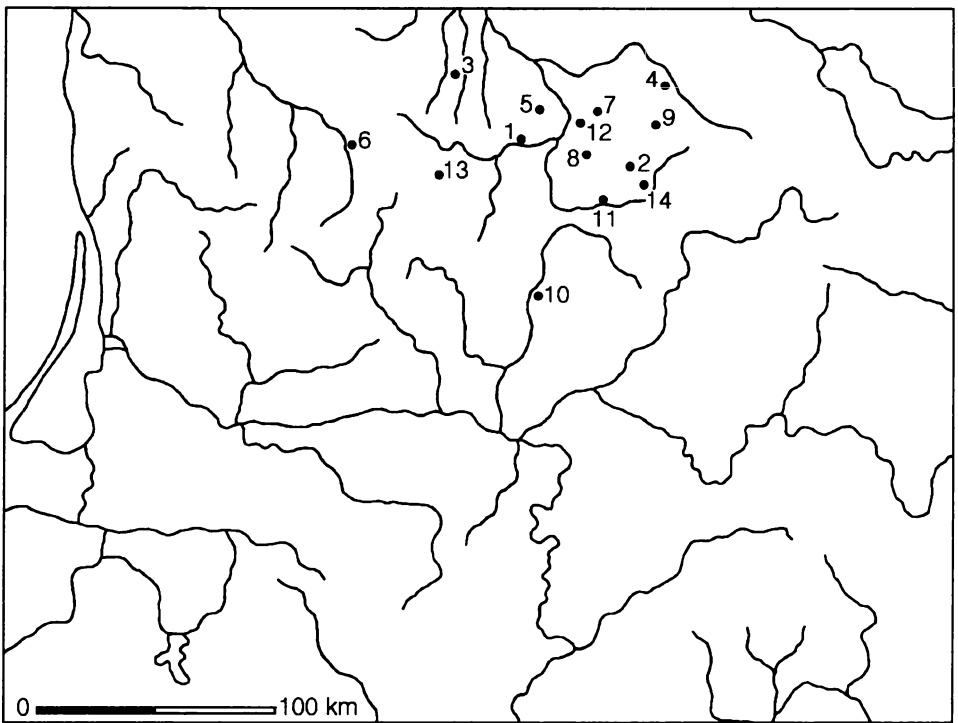
Lietuvos istorijos institutas

1. Raganinės ir raganos

Analizuojant ir klasifikuojant duomenis apie senąsias šventvietes, į akiratį pateko Raganinėmis vadinamos vietos Lietuvos upėse bei upeliuose. Apibendrinus Lietuvos žemės vardyno anketų, Lietuvių kalbos instituto abėcėlinės vietovardžių kartotekos informaciją ir žvalgomųjų ekspedicijų metu aplankius kai kurias Raganines, paaiškėjo, kad jos atstovauja iki šiol mažai tyrinėtai Šiaurės Lietuvos (Žiemgalos) šventviečių tradicijai, leidžia paaiškinti tam tikros rūšies folkloro tekstus ir papildo turimą informaciją apie lietuvių kalendorinių švenčių eigą.

Pagrindo kalbėti apie regioninę šventviečių tradiciją suteikia faktas, jog Šiaurės Lietuvoje, be pievų ir laukų, pelkių ir balų, pavadinimuose siejamų su raganomis (plg. *Raganių pelkės*, *Raganinės liūnas*), ryškiai išsiskiria nedaug įvairuojančiais *Raganos*, *Raganės*, *Raganytės*, *Raganinės* arba *Raganynės* pavadinimais vadinamos tam tikros upių arba upelių vietos, pavyzdžiui: duburys (Dvariūkai, Pakruojo r.), gili vieta (Trečionėliai, Pasvalio r.), gelmė (Nemunėlis, Biržų r.), sietuva (Mitkūnai, Joniškio r.), maudykla (Patatuliečiai, Biržų r.), platesnė vieta (Savučiai, Biržų r.), įlinkis (Vėžionys, Kupiškio r.). Kartais *Raganine* vadinama ne vien upės dalis, bet ir jos pakrantė, šalia esanti lanka, kalnas (Šambalioniai, Panevėžio r.; Tiltagalai, Panevėžio r.; Papalskiai, Šiaulių r.).

Buvo kartografuota 14 Raganinėmis vadinamų upių vietų (1 pav.). 12 iš jų priklauso Mūšos ir Nemunėlio, po 1 – Ventos ir Nevėžio baseinams. Straipsnio autoriaus duomenimis, kitur Lietuvoje ir Latvijoje Raganinėmis vadinamų upių vietų neužfiksuota. Retkarčiais kai kurios upių vietos yra susijusios su pasakojimais apie raganų teismus (plg. Jokšuose, Telšių r.; Valtūnuose, Ukmergės r.)¹. Be to, žinoma keletas upelių, kurių pavadinimuose yra žodis *ragana*², tačiau nėra rimtesnio pagrindo šias vietas tapatinti su Žiemgaloje žinomomis Raganinėmis, kurias tarpusavyje sieja vienoda gamtinė prigimtis bei duomenys apie kultūrinę jų praeitį.

1 pav. Raganinėmis vadinamos vietos, susijusios su Lietuvos upėmis (pagal autorių): 1. Dvariūkai (Mūrdvaris) (Pakruojo r.; *Mūšoje*); 2. Gyvakarai (Rudikai) (Kupiškio r.; *Pyvesoje*); 3. Mitkūnai (Joniškio r.; *Audruvėje*); 4. Nemunėlis (Biržų r.; *Nemunėlyje*); 5. Papslykis (Pasvalio r.; *Yslykyje*); 6. Papalskiai (Graudušiai) (Šiaulių r.; *Ventose*); 7. Patatuliečiai (Pabiržė) (Biržų r.; *Tatuloje*); 8. Petriškiai (Pasvalio r.; *Iešmenyje?*); 9. Savučiai (Galvokai) (Biržų r.; *Apaščioje*); 10. Šambalioniai (Panevėžio r.; *Nevėžyje*); 11. Tiltagaliai (Panevėžio r.; *Lėvenyje*); 12. Trečionėliai (Pasvalio r.; *Tatuloje*); 13. Vantainiai (Radviliškio r.; *Kruojoje?*); 14. Vėžionys (Kupiškio r.; *Lėvenyje*).

Atrodo, kad pavadinimuose *Ragana*, *Raganytė* ir vediniuose *Raganinė*, *Raganynė* fiksuojamos tokios žodžio *ragana* reikšmės, kaip ‘pikta burtininkė’, ‘kerėtoja’, ‘neigiama veikėja’, ‘pikta moteris’³, nes pasakojama, kad raganos minėtose upių vietose vaidenasi, klaidina ar skandina žmones, plg.: „Norint ties ta vieta naktį persikelti per Mūšos upę, kažkas vedžiojās ir paklaidinās. O patekus į tą duburį, žūsta, kadangi čia susukaš verpetas“ (Dvariūkai, Pakruojo r.)⁴. Raganinėse, taip pat pasakojama, raganos buvo teisiamos, plg.: „Tatulos gilesnėje vietoje yra didelė maudykla <...>. Sako, kai senovėje buvę daug raganų, tai norėdami sužinoti, kuri esanti ragana, paėmę ir įmesdavę ją ten. Kuri prigerdavo – ne raganą“ (Patatuliečiai, Biržų r.)⁵. Jos ten skalbdavo drabužius (Papalskiai, Šiaulių r.; Tiltagaliai, Panevėžio r.)⁶, maudydavosi (Papslykis, Pasvalio r.)⁷. Pasakojama, kad Rudikų (Kupiškio r.) Raganytėje raganos maudydavosi kasmet, „prieš atšvenčiant vandenį“⁸, taigi, iki Didžiojo šeštadienio prieš Velykas. Kartą žmogus matė raganas šokančias į Patatuliečių (Biržų r.) Raganinę šv. Jono naktį, dvyliktą valandą⁹.

Remiantis tyrinėtojų išvadomis apie sakmėse veikiančias raganas¹⁰, galima manyti, jog minėtuose siužetuose figūruoja realios moterys, kurios po oficialaus valstybės krikšto dar laikosi senųjų papročių ir todėl vadinamos raganomis. Tikėjimuose sakoma, kad norint pasveikti ir visus metus būti švariam, kaip tik reikia išsimaudyti Didįjį ketvirtadienį prieš Velykas¹¹. Etnologiniai duomenys rodo, jog ir maudymasis šv. Jono naktį žmonės daro gražius bei sveikus¹². Kaip minėta, tokiu metu maudėsi Rudikų ir Patatuliečių „raganos“.

Reikšminga tai, kad vyskupas Motiejus Valančius paprotį maudytis Joninių naktį XIX a. viduryje aprašė remdamasis Pabiržės parapijos Bajoriškių kaimo pavyzdžiu. Anot jo, „motriszkas tąn pat nakti eje i upę ar i prudą, płowies pates, mazgoje sawa drobinius ir szukawos“¹³. Šį paprotį M. Valančius susiejo su laumėmis: „Musu senolu senolej budamis dar pagoniemis tikieje: tąn nakti płaunantes diewes Łaumes, tą taj Łaumių paproti tebpiłda mergieles aplej Birzę ir Pabirzę“¹⁴. Pažymėtina, kad Biržų ir Pabiržės apylinkėse žinoma keletas Raganinėmis vadinamų vietų Nemunėlio, Apaščios ir Tatulos upėse.

2. Raganinių genėzė ir amžius

Raganinių paplitimas vieno kultūrinio arealo ribose, kaip jau minėta, byloja apie regioninę senųjų šventviečių tradiciją. Tačiau pasakojimuose ir padavimuose apie Raganines figūruojančios raganos – iš pirmo žvilgsnio nesenas vaizdinys, susijęs su tuo, kaip senųjų apeigų besilaikantys asmenys buvo traktuojami kitų bendrijos narių¹⁵. Taigi vargu ar įmanoma vienareikšmiškai atsakyti į Raganinių šventviečių genėzės ir chronologijos klausimus. Toliau aptarsime duomenis, kurie gali būti svarbūs minėtų klausimų sprendimui.

2.1. Raganinės = Laimiškiei?

Pasak M. Valančiaus, moterys Joninių naktį prausėsi, šukavosi ir skalbė (plg.: „šv. Jono vakare raganos velėja“)¹⁶ tam, kad „tą metą vyrus gautų“¹⁷. Anot Simono Daukanto, prieš Jonines „ėjęs svietas į šventas upes ir ežerus praustis bei mazgotis, idant jaunais taptų, ir kas visa atliko, kaip buvo įstatyta, tas radėsis viena valanda didžiai išmintingu ir galėjęs regėti piktus žmones, žavėtininkus ir raganas“¹⁸. Gausūs folkloro ir etnologijos duomenys rodo, kad prausimasis / maudymasis Joninių naktį žmogų darė jaunatvišką, gražų, sveiką¹⁹. Šiame kontekste svarbu pažymėti, kad Raganinėmis vadinamų šventviečių areale viena „gilesnė ir platesnė“ Beržtalio upelio vieta prie Gataučių (Pakruojo r.) ir vietovė aplink tą upelį buvo vadinama *Laimiškiu*. Šio pavadinimo kilmė aiškinama prieštaringai ir samprotaujama, kad čia „pasisekdavę sugauti daug žuvų; atseit laimi čia“²⁰. Straipsnio autoriaus nuomone, šios vietos pavadinime užfiksuotas deivės Laimos vardas.

Laimos ryšys su vandenimis plačiau nėra tyrinėtas, tačiau atsispindi vandenvardžiuose²¹, įvairiuose mitiniuose sveikatos / jaunystės / grožio ir laimės kontekstuose²². Be to, Laima figūruoja šventų šaltinių pavadinimuose²³. Turint tai omenyje, galima spėti, kad Raganinėmis vadinamos Šiaurės Lietuvos šventvietės – tam

tikros upių arba upelių vietos – praeityje galėjo būti siejamos su deive Laima. Paprotį per Jonines maudytis upėse, kurį mes susiejome su Raganinių pavadinimą turinčiomis šventvietėmis, M. Valančius, kaip minėta, įvardijo „dievių laumių papročiu“. (Tyrinėtojai seniai pastebėjo, kad nykstant Laimos įvaizdžiui, jos vietą dažniausiai užėmė laumės²⁴.)

Taigi Gataučių (Pakruojo r.) Laimišchio pavyzdys rodo, kad kai kurios Raganinių šventvietės praeityje galėjo būti vadinamos pavadinimais su žodžiu *laima*, *laimė*²⁵, o mitinis ir religinis ten vykusių kalendorinių apeigų turinys, dabartinais duomenimis, galėjo būti susijęs su deivės Laimos sakralumo sfera. Iš to išeitų, kad ir XIX–XX a. duomenys apie kai kurių Raganinių šventvietėse besimaudančias raganas rodo ne vėlyvą tokių šventviečių įkūrimo laiką, o veikia paskutinį jų naudojimo laikotarpį.

Kiek daugiau informacijos santykinėi Raganinių šventviečių chronologijai gali pateikti šių paminklų kultūrinės aplinkos analizė.

2.2. Kultūrinė Raganinių aplinka

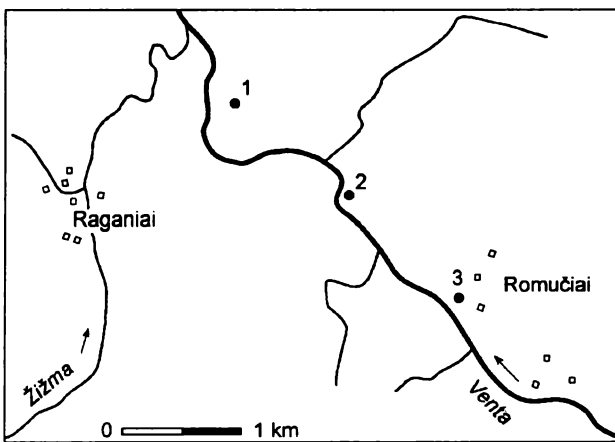
Šventvietės, vadinamos Raganinėmis, ilgai nepateko į tyrinėtojų akiratį, todėl iki šiol nebuvo plačiau žvalgomos. Duomenų apie jų prigimtį, ypatumus ir kultūrinę aplinką užfiksuota labai nedaug. Be to, dalis jų jau sunaikinta melioracijos metu, įrengiant tvenkinius (Mitkūnai, Jonišchio r.; Paisykykis, Pasvalio r.; Savučiai, Biržų r.; Vėžionys, Kupiškio r.).

Kai kurių Raganinių aplinkoje užfiksuota archeologinių ir mitologinių paminklų. Tarkim, apie Raganines žinoma mikroregionuose, kur yra senajam geležies amžiui (I–IV a.) būdingų gyvenviečių ir laidojimo vietų (Tiltagaliai, Panevėžio r.; Rudikai, Kupiškio r.; Nemunėlis, Biržų r.). Vis dėlto tuo tarpu nėra rimtesnio pagrindo Raganinių šventvietes sieti būtent su šio laikotarpio kultūra.

Raganinių aplinkoje esantys mitologiniai-sakraliniai objektai yra sunkiai datuojami, nors jie savo ruožtu liudija apie atitinkamos vietovės sakralumą. Paminėtina, kad pačioje Trečionėlių (Pasvalio r.) Raganinėje būta akmens su pėdomis²⁶. Tiltagalių kaime (Panevėžio r.), be Raganinės, yra ir Alkos vietovė²⁷. Rudikuose (Kupiškio r.) užfiksuoti šventi akmenys, vadinami Laumės Lova, Perkūno Skrynia²⁸, žinomos kitos su senąja religija žmonių siejamos vietos²⁹.

Nagrinėjamu Raganinių kultūrinės aplinkos ir chronologijos aspektu ypač įdomi yra Papalskių (Šiaulių r.) *Raganinė*. Šiuo vardu skirtingi šaltiniai vadina: Ventos duburį³⁰, 100 m ilgio seklumą³¹, brastą, kur raganos skalbdavo drabužius³², 3 ha ploto pievą Ventos krante³³ arba 1 ha ploto kalnelį³⁴, ties kuriuo, kaip pasakojama, „Ventoj skandindavo ant virvės pririštas įtartis raganomis moteris. Kuri skendo – ne ragana, ir ją ištraukę paleisdavo; kuri neskendo – ragana, ir ją gyvą degindavo ant to kalniuko, nuo ko ir kalniukas, ir Ventos vaga ties juo gavo Raganinės vardą“³⁵.

Nuo Papalskių Raganinės Ventos upe aukštytyn yra Rekčių piliakalnis, kartais vadinamas Ragankalniu. Šioje vietovėje į Ventą iš kairės įteka Žižma. Jos pavadinimas priklauso vadinamiesiems piktumo reikšmės hidronimams, kurių žinoma daugelyje indoeuropiečių kalbų³⁶. Prie Žižmos išikūręs Ragainės (*Рагойне*, 1590 m.)³⁷, kitaip – Raganių³⁸ (*pod wioską Raganie*, 1777 m.)³⁹ kaimas (2 pav.).

2 p a v. **Raganių–Romučių apylinkės** (Šiaulių r.) (pagal autorių): 1. Rekčių piliakalnis, vadinamas Raganų kalnu; 2. Papalskių vietovė, vadinama Raganinė; 3. Romučių piliakalnis, vadinamas Gojeliu.

su senąja religija⁴². Šiame kontekste yra pagrindo su gynybiniais punktais Rekčiuose ir Romučiuose sieti kitapus upės⁴³ plytinčius Raganius – galbūt praeityje senosios religijos dvasininkų⁴⁴ kaimą (beje, vietovardžių pora *Rominta* (giria) ir *Rogainen*, *Rogajny* (kaimas) žinoma ir Rytprūsiuose⁴⁵). Su Raganių pavadinimu susijęs ir šalia tekančios Žižmos upės pavadinimas. Jis kildinamas iš lietuvių *žiezara* ‘niurzgus, vaidingas, pikčiurna, piktas žmogus’, ‘ragana, burtininkė’ (!) arba *žižė*, *žiužė* ‘pikčiurna’⁴⁶. Be to, pažymėtina, jog Rekčiai ir Romučiai su Raganiais susisiečia brasta per Ventą, vadinamą Raganinės vardu⁴⁷.

3. Išvados

Raganinėmis vadinamos upių vietos Mūšos, Nemunėlio, Ventos ir Nevėžio baseinuose atstovauja Šiaurės Lietuvos (Žiemgalos) senųjų šventviečių tradicijai. Su ja siejame folkloro ir etnologijos šaltiniuose paliudytą paprotį maudytis upėse per kalendorines šventes, visų pirma Joninių naktį. Tikrosios ir mitinės vertybės (sveikata, jaunystė, grožis, laimė), kurių teikė žmonėms šios apeigos, iš dalies priklauso deivės Laimos sakralumo sferai, kuri, minėtos deivės vaizdinui nykstant, buvo priskirta laumėms ir raganoms. Tai leidžia spėti, kad ir Raganinių pavadinimas tam tikrais atvejais gali būti antrinis arba sąlygiškai vėlyvas.

Straipsnyje pristatyti duomenys rodo, kad Raganinių šventvietės upėse ir šalia jų gyvavo po oficialaus krikščionybės įvedimo ir daugelyje padavimų bei pasakojimų apie Raganinės figūruojančios raganos – tai visų pirma senųjų apeigų besilaikantys žmonės. Kita vertus, Papalskių Raganinės pavyzdys teikia rimto pagrindo manyti, kad tokio tipo šventviečių mitinės reikšmės ir religinės funkcijos yra kilusios iš laikotarpio iki krikščionybės įvedimo, veikiausiai I tūkstantmečio pabaigos–II tūkstantmečio pradžios.

Pirma, faktas, jog Rekčių piliakalnis siejamas su raganomis („anksčiau čia pavakariais susirinkdavo jaunimas, bet ilgai nebūdavo – bijodavo raganų“⁴⁰) veikiausiai byloja apie senąsias šventes apleistame piliakalnyje, laikotarpyje po krikščionybės įvedimo. Galbūt jų organizatoriai ir dalyviai Papalskių Raganinėje buvo teisiami?⁴¹

Antra vertus, Papalskių Raganinė yra tarp dviejų XIII–XIV a. būdingų piliakalnių. Romučių pavadinimas galbūt susijęs

¹ Litvanica, czyli wiadomosci o Litwie, zebrane przez Sp. Ks. Ambrażego Kossarzewskiego. [1857–1863]. LNB F24–15, l. 112a; *V. Vaitkevičius*. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija. V., 1998, p. 301; *J. Balys*. Istoriniai padavimai. Chicago, 1949, p. 35–36.

² Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas. V., 1963, p. 131 (*Raganė, Raganupis*); *E. Kurtz*. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland. – Mitteilungen aus der livländischen Geschichte, Bd. 22, Hf. 2. Rīga, 1924, p. 52 (*Raganupite*), 57 (*Raganu upe*); *A. Vanagas*. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. V., 1981, p. 271.

³ Žr.: Lietuvių kalbos žodynas, t. 11. V., 1978, p. 17–18.

⁴ Stakšelių k., Linkuvos vls. Lietuvos žemės vardyno anketa. 1937 m. užpildė K. Jurgaitienė.

⁵ *J. Balys*. Min. veik., p. 37.

⁶ VK, *Raganienės brasta* Papalskių k., Šiaulių r. 1981 m. užrašė R. Gendvilaitė; *J. Basanavičius*. Lietuviškos pasakos. Medega lietuviškai mytologijai, t. 2. Shenandoah, Pa., 1898, p. 148.

⁷ Raganynės vnk., Vaškų vls. Lietuvos žemės vardyno anketa. 1935 m. užpildė T. Spudaitė.

⁸ *J. Petrusis*. Kaimo istorija ir būtovė (Rudikai, Kupiškio val.). – Gimtasai kraštas, 1941, Nr. 1–2, p. 14; LNB F127–103, l. 96.

⁹ VUB F213–205/10.

¹⁰ Plg.: *B. Kerbelytė*. Pieną atimančios ir ant šluotos skraidančios raganos: fantastika ir tikrovė. – Tautosakos darbai, [t.] VI (VII). V., 1997, p. 72–73.

¹¹ *J. Balys*. Lietuvių kalendorinės šventės: Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai. V., 1993, p. 117–119.

¹² Ten pat, p. 226–227.

¹³ [Be parašo]. Paļangos Juze. Wilnus, 1863, p. 61; plg.: *M. Valančius*. Paļangos Juzė. – Raštai, t. 1. V., 1972, p. 262.

¹⁴ [Be parašo]. Paļangos Juze, p. 61; *M. Valančius*. Min. veik., p. 262.

¹⁵ Platesnį kontekstą žr.: *G. Beresnevičius, T. Čaplinskas*. Ragana. – Lietuvos didžiosios kuni-gaikštijos kultūra. V., 2001, p. 557–573.

¹⁶ *J. Balys*. Lietuvių kalendorinės šventės, p. 234.

¹⁷ [Be parašo]. Paļangos Juze, p. 61; *M. Valančius*. Min. veik., p. 262.

¹⁸ *S. Daukantas*. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių. – Raštai, t. 1. V., 1976, p. 542–543.

¹⁹ *J. Balys*. Lietuvių kalendorinės šventės, p. 226–227; plg.: *L. Būgienė*. Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. – Tautosakos darbai, [t.] XI(XVIII). V., 1999, p. 67–69; *T. Д. Филимонова*. Вода в календарных обрядах. – Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Исторические корни и развитие обычаев. М., 1983, p. 139–140.

²⁰ Gataučių k., Linkuvos vls. Lietuvos žemės vardyno anketa. 1935 m. užpildė J. Burakauskaitė; plg.: VUB F152–6, l. 25.

²¹ Plg.: Gegužiuose (Kėdainių r.) upelis *Laimiškis* (Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, p. 86), Ročkiauose (Lazdijų r.) bala *Laiminė* (VK), Viduklės apylinkėse lanka *Laimiškė* (*A. Vanagas*. Min. veik., p. 178), taip pat Latvijoje: Laimės upelis (*Laimės strauts*), Laimės pelkė (*Laimės purvs*), vieta Lielzvalos ežere (Jekabpilio r.) vadinama „Laimiškium“ (*Laimnesis*); žr.: *J. Endzelīns*. Latvijas PSR vietvārdi, sēj. 2, d. 1. Rīgā, 1961, p. 249.

²² Plg.: LNB F127–77, l. 36–37; LTR 4632(17); Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas. Izlase. Sastādītāja A. Ancelāne. Rīga, 1991, p. 147–148, 263, 269; Latviešu pasakas un teikas. Pēc A. Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits (Schmidt), sēj. 13. Rīgā, 1936, p. 308–311, 314, 322; *J. Urtāns*. Latvijas senās svētnīcas. Rīga, 1993, p. 82–84.

²³ Plg.: *V. Vaitkevičius*. Min. veik., p. 537 (*Laimės šaltinis*; Luponiai, Šiaulių r.); VAK b. 63, l. 216 (Sveikatos versmė *Laimės slėnyje*; Narkūnai, Utenos r.).

²⁴ Plg.: *J. Balys*. Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje. Chicago, 1966, p. 78; *N. Vėlius*. Mitinės lietuvių sakmių būtybės. V., 1977, p. 65–66.

²⁵ Netiesiogiai tokią prielaidą patvirtina faktas, jog Gataučių Laimiškio apylinkėse yra buvęs senas kelias, vadinamas *Ragankeliu*. Buvo pasakojama, kad šiuo keliu „per raganas“ buvo „susizi-noma“ (Steigvilių k., Žeimelio vls. Lietuvos žemės vardyno anketa. 1935 m. užpildė A. Patkauskienė). Plg.: garsus Latvijoje Bolenių Laimos šaltinis (*Laimas avots*; Maduonos r.) teka į Raganytę (*Raganite*) vadinamą upelį (*J. Urtāns*. Min. veik., p. 83).

²⁶ VK, *Raganynė*. Gili vieta Tatulos upėje. Ten buvo didelės akmuo su pėdų žymėmis. Trečionėlių k., Pasvalio r. 1983 m. užrašė A. Ladukaitė.

²⁷ Žr.: T. *Šidiškis*. Panevėžio r. alkviėtės ir kiti mitologiniai sakraliniai objektai. – Mūsų kraštas, 1996, Nr. 1, p. 121–122.

²⁸ LNB F127–131, l. 6.

²⁹ J. *Petrulis*. Ir kaimų turima įdomios praeities. (Apie Rudikų k., Kupiškio val.) – Gimtasai kraštas, 1939, Nr. 1, p. 556.

³⁰ VK, *Raganė*. Duburys Ventoje. Romučių k., Šiaulių r. 1981 m. užrašė J. Kunickaitė.

³¹ Ožkėnų k., Kuršėnų vls. Lietuvos žemės vardyno anketa. 1935 m. užpildė J. Žukauskaitė.

³² VK, *Raganienės brasta*. Papalskių k., Šiaulių r. 1981 m. užrašė R. Gendvilaitė.

³³ Papalskių k., Kuršėnų vls. Lietuvos žemės vardyno anketa. 1935 m. užpildė E. Daukšienė.

³⁴ Graudušių k., Kuršėnų vls. Lietuvos žemės vardyno anketa. 1936 m. užpildė J. Žukauskaitė.

³⁵ Pateikė Juozas Simonavičius, apie 70 m., Graudušiuose. – Graudušių k., Kuršėnų vls. Lietuvos žemės vardyno anketa. 1936 m. užpildė J. Žukauskaitė.

³⁶ A. *Vanagas*. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, p. 402. Beje, ir vietovardžiai su žodžiu *ragana*, ir vietovardžiai su šaknimi *žiežm-* (*žižm-*) yra paliudyti šaltiniuose iki krikščionybės įvedimo. Plg.: *castrum Raganita* (dabar – Ragainė) nekart minima XIII–XIV a. įvykių aprašymuose (Scriptores rerum prussicarum, Bd. 1. Leipzig, 1863, p. 133, 151–153, 179). Nuo 1385 m. šaltiniuose figūruoja ir *Sysmare*, *Sisemare*, *Жижморю* (Žiežmariai, Kaišiadorių r.) (A. *Vanagas*. Lietuvos miestų vardai. V., 1996, p. 309–310).

³⁷ Описание документовъ Виленскаго центрального архива древнихъ актовыхъ книгъ. Вильна, 1902, вып. 1, p. 131.

³⁸ Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, t. 2. V., 1976, p. 255; plg.: „Šalia to kalno yra Raganų sodžius“, – LTR 2228(34).

³⁹ Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus Abėcėlinė vietovardžių iš istorinių šaltinių kartoteka.

⁴⁰ LTR 2228(34). Be to, užfiksuota, kad XIX–XX a. sandūroje ant Rekčių piliakalnio dar stovėjo senas ažuolinis kryžius. Kitados jų būta trijų (VAK b. 17, l. 163, 181).

⁴¹ Tokią mintį perša padavimai. Beje, kai kurie duomenys rodo, kad nuosprendžiai raganoms buvo vykdomi ir senosiose šventvietėse – kai kuriais atvejais galbūt jų „nusikaltimo“ vietose. Tarkim, pasakojama, kad ragana Sugaudienė dar apie XIX a. pradžią buvo sudeginta ant Šatrijos kalno prie Luokės (Telšių r.) (VAK b. 57, l. 101–117). Teigiama, kad 1615 m. ant Švento ežero (Girutiškė, Zarasų r.) kranto buvo sudeginta S. Jurgelienė su sūnumi iš Migūnų ir kaimynas T. Daradūnėnas, apkaltinti raganavimu (A. *Kintelis*. Išsaugokime unikalų ežerą. – Švyturys, 1972, Nr. 8, p. 5).

⁴² Plg. 1326 m. aprašytą Nadruvoje veikusį tarpgentinį religinį centrą *Romow* (Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: Nuo seniausių laikų iki XV a. pabaigos. Sudarė N. Vėlius, t. 1. V., 1996, p. 344–345), šventu laikomo *Romene* kaimo pavadinimą (ten pat, p. 339, 350), *Romehnen* arba *Romaynis* kaimo prie švento giraitės ir šventojo lauko pavadinimą (ten pat, p. 323–324).

⁴³ Tai gana dažnai tenka pastebėti tiriant pilių, gyvenviečių, kapinynų ir šventviečių tarpusavio ryšius; plg. žr.: D. *Vaitkevičienė*, V. *Vaitkevičius*. XIII a. Lietuvos valstybinės religijos bruožai. – Lietuvos archeologija, [t.] 21. V., 2001, p. 318.

⁴⁴ Plg.: *raganauti* ‘kerėti, burti, žyniauti’ (Lietuvių kalbos žodynas, t. 11. V., 1978, p. 18).

⁴⁵ R. *Batūra*. [Paaikškinimai]. – *Petras Dusburgietis*. Prūsijos žemės kronika. V., 1985, p. 355–356.

⁴⁶ A. *Vanagas*. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, p. 402, 405.

⁴⁷ Plg.: Alkos brastos būta tarp Vadagių piliakalnio ir Alkos kalno, Mažeikių r.; Švento Jono brastos – tarp dviejų Genčių Velnio akmenų, Kretingos r.; brastų taip pat būta tarp Anykščių senovės gyvenvietės ir Alkalankio pievos; tarp Vilniaus Žemutinės pilies ir Šventaragio šventvietės Lukiškėse (vėliau čia pastatytas tiltas) bei kitur.

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

Summary

While classifying data on the ancient (pre-Christian) sacred places, 14 “depths” or “bathing places”, so-called *Raganinės* (< ragana ‘witch’), in the river-basins of Mūša, Nemunėlis, Venta and Nevėžis were singled out (see fig. 1). These sacred places in the northern Lithuania (Žiemgala) were related to the traditional custom of bathing in the rivers during certain calendar festivals, especially on St John’s night, attested in folklore and ethnological sources. The real or mythical benefits, gained by people following these rituals (e. g., health, youth, good looks, good fortune) essentially belonged to the realm of sacrality of goddess Laima. Eventually, with the image of Laima becoming obscure, this realm of sacrality was associated with *laumės* (fairies) and *raganos* (witches).

The data presented in the article allows to conclude that *Raganinės* – the sacred places located in the rivers or near by them – survived the official advent of Christianity in 1387 and 1413. The witches (*raganos*) mentioned in legends told about these places, were first and foremost persons practicing ancient rituals. On the other hand, the data connected with *Raganinė* in Papalskiai (in Šiauliai district) allows us to assume that mythical significance and religious functions of the sacred places of such kind could have originated in the period prior the advent of Christianity, i. e. most probably in the end of the I – beginning of the II millennium.

List of illustrations:

Fig. 1. The sacred places, called *Raganinės*, located in Lithuanian rivers or near by them.

Fig. 2. Environs of Raganiai–Romučiai (Šiauliai distr.) (according to the author): 1. The Rekčiai hill-fort, called *Raganų kalnas* (‘The Witches’ Mound’); 2. The Papalskiai sacred place, called *Raganinė* (< ragana ‘witch’); 3. The Romučiai hill-fort, called *Gojelis* (< gojus ‘sacred grove’).

www.liti.lt

Gauta 2002 01 22